

БИБЛИОТЕКА СРПСКОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА У БЕОГРАДУ

ИСТОРИЈА НАЈСТАРИЈЕ ПРИВРЕДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ У XIX ВЕКУ

Друштво за пољску привреду, од 1881. године с називом Српско пољопривредно друштво, основано 1869. године, одиграло је значајну улогу у развоју привреде Србије током друге половине 19. века, све до првог светског рата. Србија, настала као дело револуционарне ослободилачке борбе и беспримерне храбрости народних маса, под тешком заоставштином прошлости развијала се веома споро. Била је то аграрна земља с 90% натуралнога сељаштва, чији су напредак дуго кочили, поред заостале агро и зоотехнике, велике дажбине Турској и неповољни трговински уговори с Аустријом.

У време оснивања Друштва, како показује статистички преглед В. Јовановића, главна привредна грана земље било је екстензивно сточарство. У ратарству највише се сејао кукуруз за исхрану људи и стоке. Пшеница се гајила упола мање, углавном ради продаје, а од других житарица у скромним количинама раж, овас, крупник, јечам, хељда, просо. Индустријско биље било је сведено на безначајне количине конопље, лана и дувана. Винова лоза је добро успевала. У воћарству преовладала је шљива која, сушена, чини значајну ставку у извозу. Од поврћа уведени су купус, лук, боб, пасуљ и мање кромпир.

Велика кочница напретку пољопривреде били су заосталост народа уопште, а посебно сељаштва са свега 15% писмених; сиромаштво, јер је тек свако треће газдинство поседовало запрегу с плугом или ралицом, и несређени аграрни односи, нарочито законодавство.¹

Оснивању Друштва за пољску привреду претходило је и условило га више прекретних момената у друштвено-политичком животу Србије. Као најзначајнији и најпресуднији треба истаћи повлачење турских гарнизона из градова и њихову предају кнезу Михаилу, односно потпуно ослобођење Србије, што даје знатна полета напредовању земље. Покрет Уједињене омладине српске, настао под утицајем европског либерализма и у организацији српских либерала, с циљем буђења народног живота, одиграо је такође своју улогу. Социјалистичке идеје Светозара Марковића, оснивача српског задругарства и борца за преображај српског друштва, још пре његова повратка са студија у иностранству, такође почињу да освајају најнапредније духове земље.

У пољопривреди, тада безмало синониму целокупне привреде запажа се уочљивији прелаз с натуралне на робно-новчану производњу. „Од 1866. године Србија је жито у повећим количинама извозити почела, тако да је сада извоз далеко јачи од увоза“, бележи статистичар почетак интензификације пољопривреде у Предговору Државописа Србије.²

Међутим, насупротив бујноме полету грађанске класе, стање српскога сељаштва се стално погоршава. За 20 година, од 1846—1863, вредност сељачког поседа опада од 100 дуката на 83 услед процеса првобитне акумулације који Маркс карактерише као непосредно и посредно експроприсање пољопривредног произвођача, сељака, са земље од стране владајуће класе. У том

процесу учествовали су многи чиниоци: узурпације, односно несређеност и несигурност поседа, деобе задруга, непогодни аграрни закони и неправедни порески системи, недостатак повољних кредита, односно процват зеленаштва, трговање на дуг и др.,^{3,4} како наводе Маслеша, Паријез и други аутори.

Становништво се стално повећавало, које природним прираштајем, које приливом споља, погодованим низом повластице кнез-Милошеве „Уредбе о насељавању“ и политичким положајем Србије, као једине слободне земље, Пијемонта Јужних Словена. Тако се постотак од 3—4 почетком века попео на 32 становника по км² у 1866. години. Тај удесетостручен народ требало је хранити. Приноси су се, међутим, повећавали само с повећањем ораница услед крчења шума, а нимало побољшањем агротехнике. Крчење шума доводило је до опадања сточарства, као и до огољавања планина и стварања бујица и поплава.

Изложене горуће проблеме главне и тако рећи једине привредне гране земље требало је најхитније решавати. Но у тадашњој Србији није било министарства пољопривреде. Једину установу за питања пољопривреде представљало је Економско одељење у саставу Министарства финансија, основано тек 1859. године, док је раније било још горе, када је то одељење било спојено с полицијским у саставу Попечитељства унутрашњих дела. У новооснованом Економском одељењу постављен је начелник тек 1864. године, а дотле је више стотина аката и по неколико година чекало на решење, пише М. Спасић.^{5,6}

У државној управи није било предвиђених места за агрономе стручњаке, нити је у земљи било пољопривредних школа, после краткотрајног рада од 1853-59. године топчидерске пољопривредне школе, најстарије у Југославији. Неколицина омладина тадашње Србије школовала се, додуше, на расадницима пољопривредне науке у Хехенхајму и Алтенбургу у Немачкој. Али, по повратку у земљу, они као стручњаци нису имали где да се запосле па су већином радили као професори.

Године 1864. постављен је за начелника Економског одељења др Милован Спасић, човек веома способан како за на-

учни тако и за организациони рад. Као такав био је предодређен да пољопривреду Србије поведе бржем унапређењу. Спасић по струци није био агроном него филозоф. Али на студијама у Немачкој он је слушао и политичке науке и националну економију. Пре доласка за начелника Економског одељења током двадесетогодишњег рада у просвети он доприноси доношењу низа просветних закона и знатноме побољшању школства Србије. Услед дугогодишњег сталног путовања и по најзабаченијим крајевима земље у својству главног управитеља Западног школског округа он одлично упознаје стање нашег села.

„Убеђен да без просвете и привреде не може ниједна друга грана земаљска напредовати зато сам се заузимао и за привреду још док сам у просвети служио, а сада као економу дата ми је прилика да сву своју снагу и знања употребим на привреду народну“, излаже Спасић у Аутобиографији⁷ руководеће начело свога јавног рада на високим административним положајима, које је заузимао. Он је, дакле, дошао у Економско одељење и са школском и практичном спремом за рад у пољопривреди.

У малој, неразвијеној земљи и у ускоме делокругу тек једнога одељења једног њеног министарства, али предодређеног да заступа и унапређује читаву државну привреду, Спасић је спадао у људе које Плеханов по Карлајлу назива зачетницима. Јер виде даље од других и желе јаче од других.⁸ У вези с нашом темом врло је важно да је Спасић одмах по завршетку студија докторирао с темом „О данцима, редовним и нередовним“ а по повратку у Србију наставио да се бави научним радом. Објавио је више уџбеника и постао члан Друштва србске словесности, од 1864. године с називом Српско учено друштво, односно био истакнути културни радник свог времена. Посебно треба истаћи да је на почетку своје чиновничке каријере, радећи у Народној библиотеци, књиге у њој средио и пописао, дакле присно се упознао, како с методама библиотекаског рада, тако и са значајем библиотека за културни рад.⁹

Вероватно још на студијама у Немачкој, а поготово као начелник Економског одељења, Спасић долази у додир с пољоприв-

вредним друштвима тадашњих развијених европских земаља. Таква су друштва као претходнице државнога институционализма и државне интервенције у пољопривреди била, почевши од 18. века, центри унапређења пољопривреде, у ери њеног револуционарног преображаја од феудалне натуралне с тропољним системом до слободног газдовања крајем 19. века, када се развила од заната у науку, како Кауцки карактерише овај друштвеноекономски феномен.¹⁰

Свестан да сâм, без иједне државне пољопривредне установе, сем економије у Топчидеру и ергеле у Љубичеву, без иједног стручњака у државној служби, не може много допринети унапређењу пољопривреде Спасић долази на помисао о организацији једног пољопривредног друштва у Србији. И одиста, његовим заузимањем оснива се 1869. године Друштво за пољску привреду у Београду чији су оснивачи: др Милован Спасић, др Јосиф Панчић, Чедомиљ Мијатовић, Милан Миловук, Крста Петровић, Алекса Стојковић, Сергије Станковић, Арса Ристић, Коста Црногорац, Фрања Вшетачка и Чеда Поповић. Већину међу њима чине први агрономи и шумари Србије, али поред ових у оснивању Друштва учествују и други културни радници, највише просветни, од којих су многи и чланови Српског ученог друштва.

Треба нагласити да ће Друштво и убудуће, без обзира на основну спрему, за своје редовне чланове примати, како се износи у правилима, „сваког који — својим књижевним радом или јавним предавањем или практичним радом помаже да се цел Друштва постигне“. Тако ће његово прво чланство чинити друштвена елита Србије као: Јанко Шафарик, библиотекар, лекари др Мачај и др Медовић, Владимир Јакшић нач. Статистичког одељења Мин. унутрашњих дела, Јосиф Пецић дир. гимназије, ветеринари Бендик и Екер, Адам Богосављевић, политичар, Мих. Рашковић, Емил Јосимовић и Стеван Поповић професори Велике школе, Коста Јовановић, нач. Мин. унутрашњих дела, др Петар Зоричић, уредник „Господарског листа“ из Загреба.

За почасне чланове Друштво ће бирати „књижевнике или практичаре, заслужне за напредак пољопривреде“, већином изван Србије. Обично су то били угледни пољо-

Др Милован Спасић, оснивач, први председник Друштва за пољску привреду и дугогодишњи уредник „Тежака“

Le dr. Milovan Spasić, fondateur et premier président de la Société de l'économie rurale et rédacteur en chef du «Težak» durant de longues années

привредни писци југословенских или словенских земаља. У пионирској деценији Друштва, поред Срба мајора Мише Атанасијевића и варадинског спахије Атанасија Бајића, пољопривредних писаца Атанасија Николића и Павла Бибића, ту су: Антоније Њемец, практични економ, др Богосав Шулек, књиж. и уред. „Господарског листа“, Драгутин Ламбл управ. Пољопривредно-шумарске школе у Крижевцима, Јан Ламбл, проф. пољопривреде у Прагу и уредник „Новица“ у Љубљани.

Почасно чланство као и изборно начело Друштва за пољску привреду истичу досад неуочену делатност ове привредне организације на планскоме зближавању неослобођених наших народа под плаштем културнопривредне сарадње. Они су на тај начин припремани увек новим облици-

ма међусобних веза за револуционарни покрет ослобођења и уједињења.

И културни лик дра Милована Спасића, иницијатора оснивања Друштва, и наставак Друштва за владавине Ристићевих либерала, странке прихваћене углавном од интелигенције Србије, и узор страних друштава, с тежиштем на пропагандном раду путем штампе, дошли су до врхунског изражаја у Правилима Друштва. У њима се као приоритетни задаци истичу:

1. Да издаје лист за пољску привреду,

2. Да издаје повремени спис за пољску привреду у коме ће се јавности предавати све расправе и испитивања која ће осветлити стање наше пољопривреде и које су иначе битног научног значаја.

3. Да издаје популарне књиге за распрострањење најнужнијих пољопривредних знања.¹¹

На овако висок ниво правила Друштва за пољску привреду несумњиво је, у поређењу с ниским степеном културе земље, била од утицаја и чињеница да је већина наших првих агронома школована у Немачкој, тада центру напредне пољопривреде. Јер, оштрији прелаз од феудално-натуралне пољопривреде у капиталистичку, робно-новчану, управо зацртава Немачка, у којој се од 18. века зачиње и снажно развија савремена пољопривредна наука школе експерименталних агронома Екерта, Леополда, Хагедорна. Њен главни представник Шубарт уводи крмну детелину у културу, односно револуционарну измену у средњевековни тропољни плодоред.

Овој ери следи фаза рационалне пољопривреде којој даје основно обележје Терова „Хумусна теорија“. А „Закон о минимуму“ Јустуса Либига, темељ науке о исхрани биља и последице примене минералних ђубрива доводе до потпуне прекретнице у овој привредној области. Напоре с изменом пољопривредне технологије Тинен поставља и нове основе пољопривредног газдовања и економике. Овим пионирима савремене пољопривредне науке следи читава плејада немачких пољопривредних истраживача у 19. веку која доприноси да су приноси житарица немачких сељака двоструко већи него у Србији.

Природно да ће њихови узор привући наше агрономе за постизањем истих циљева. Пропаганда путем штампе, поред

практичног и научно-огледног рада чинила им се као најбољи пут за остварење замисли, без обзира на чињеницу од једва 15% писмених сељака. Међутим, под тадашњим приликама неминовне потребе уздицања земље из заосталости у свим правцима, можда није ни било битно утицати на сељаке колико на државну управу у чијим се рукама једино налазила могућност доделе средстава за нужне мере унапређења.

Основица рада Друштва за пољску привреду било је најуже повезивање са сродним пољопривредним друштвима у циљу размене искустава путем документације

Др Ђорђе Радић, уредник „Тежака“ и писац многих дела из пољопривреде у XIX веку

Le dr. Đorđe Radić, rédacteur en chef du »Težak« et auteur de nombreuses oeuvres du domaine de l'agriculture au XIXe s.

њиховога рада и набавке пољопривредне литературе о последњим достигнућима пољопривредне науке. И овде треба посебно истаћи да Друштво за пољску привреду,

опет у циљу политичке сарадње, ступа пре свега у везу с југословенским друштвима — Хрватско-славонским господарским друштвом у Загребу и Кметијском друштом у Љубљани. Поред ових Друштво ће се тесно повезати с чешким Патриотским пољопривредним друштвом у Прагу и руским друштвима Вољним економическим императорским обществом у Санкт Петербургу и Императорским московским обществом селскога хозајства у Москви.

Овде је нарочито карактеристично да, мада у суседству немачких земаља и под утицајем немачке научне пољопривреде, чију литературу набавља, Друштво сарађује једино с мађарским Земаљским пољопривредним друштвом у Пешти.

Изложене смернице рада Друштва за пољску привреду морале су неминовно довести до образовања библиотеке. Како за њено заснивање, тако и за опрему највише заслуга имао је др Милован Спасић, не само због већ поменутих својих квалификација него и као десетогодишњи уредник „Тежака“ и председник Друштва у његовим пионирским годинама. То се најбоље види из чињенице да у то доба наилазимо и највише података о библиотеци.

Библиотека

Библиотека Друштва за пољску привреду, најстарија привредна библиотека Србије, била је полазна база из које су српски агрономи црпили знања за своју пионирску мисију унапређења пољопривреде. Њен фонд није занимљив само као грађа за упознавање стања пољопривреде 19. века, него и међусобних утицаја пољопривредне науке и праксе европских народа. Он је, међутим, за нас посебно драгоцен материјал као сведочанство једног облика културнога зближавања тада политички разједињених и већим делом потлачених југословенских народа.

Међу задацима Друштва, изложеним у његовим правилима, не помиње се оснивање библиотеке, али њу намеће насурна потреба. У извештају за 1871.¹² годину изнесено је начело организације библиотеке:

Библиотека набавља сва пољопривредна дела на српском, а значајна на страним језицима.

Ово начело уједно документује и датује заснивање библиотеке Друштва за пољску привреду. Темељ њеном фонду ударају дародавци. Условљава је и формира властита издавачка делатност, сарадња са сродним, поменутих друштвима на бази пријатељске размене стручних публикација, куповина књига као и практична делатност Друштва, односно њена комерцијална страна. Сви ови моменти јасно одређују стручни профил ове привредне библиотеке потпуно у савременоме смислу.

Карактеристична су три прва поклона у књигама: 650 примерака „Путовање по словенским земљама Турске у Европи“ од Мис Макензијеве и мис Ирби у преводу Чедомиља Мијатовића из 1868, које Друштво добија од кнеза Милана. Др Ђорђе Радић шаље Друштву сва дотада објављена своја дела, др Петар Зоричић, уредник „Господарског листа“ из Загреба упућује му своје дело „Поука, намењена пучком нашим господарем“ објављено у самој години оснивања Друштва.

Ови поклони изразита су манифестација друштвенополитичког превирања јужнога славенства и њихова сабијања око слободне Србије. У првом поклону видимо уверење владоца у пропагандну мисију Друштва, не само привредну него и националнополитичку, код широких сељачких маса. У друга два изражена је братска солидарност Хрвата и Срба Војвођана са Србијом који одмах стручном сарадњом притичу у помоћ Друштву при његовим првим корацима у живот.

Исти је случај и са словенским друштвима. На молбу Друштва за пољску привреду руском Вољном економическом обществу у Лењинграду оно свесрдно одвраћа да с пољско-привредним друштвом једнокрвне браће драговољно ступа у сvezу¹³, а чешко Патриотско економско друштво одазивајући се позиву ласкаво подвлачи:

— Са тако храбрим словенским народом као што је српски ступамо радо у сvezу пољско-привредних одношаја.¹⁴

Интересантно је да, према извештају Друштва за 1871. годину, оно успоставља сарадњу и са Тителском земљорадничком задругом, чија су правила на српском и немачком језику објављена у Новом Саду 1869. године. Ова задруга се у каснијој друштвеној документацији више не помиње.

С обзиром на сложену и многострану делатност Друштва на унапређењу пољопривреде библиотека као основа и одраз те делатности садржавала је више категорија материјала: документацију, штампу и магацински фонд сопствене издавачке делатности. Документацију је сачињавала архива Друштва. Ту су спадале књиге са списковима чланова, записници са седница и скупштина, обимна друштвена преписка, рукописи редакције и други списи. Вероватно су се овде чувале и плоче бакрореза чијим је отисцима првих година „Тежак“ био богато украшен услед неразвијености фотографије, нарочито под др Ђорђем Радићем као секретаром.

Фонд штампе сачињавале су углавном књиге и часописи. Садржајно, штампа је била вишејезична, објављена на српскохрватском, словеначком, бугарском, руском, чешком, немачком, француском, енглеском, италијанском, а вероватно и мађарском. Поред пољопривредне литературе и објављене документације рада страних пољопривредних друштава било је и нешто непољопривредних књига, највише економских и политичких. (Види Прилог V)

По пореклу библиотека је обухватала штампу сопствене издавачке делатности, затим добијену разменом, поклонима и куповином.

Доследно својим правилима Друштво већ у години оснивања покреће свој орган „Тежак“ 1869, који ће издавати за читаво време свога рада. Без могућности да овом приликом улазимо у дубљу анализу „Тежака“, нагласићемо само да је он после званичних „Новина србских“ (основаних 1834) био у Србији лист најдужега трајања, на високом стручном нивоу. Зато је „Тежак“ веома значајне документационе вредности, како за проучавање делатности Српског пољопривредног друштва, тако уопште привреде Србије 19. века. Уредници „Тежака“ били су најистакнутији агрономи, писци пољопривредне литературе тадашње Србије. А међу његовим сарадницима налази се низ угледних културних радника Србије и Војводине, на пример, проф. Јован Живановић, чувени пчелар, проф. Мита Петровић писац многих уџбеника, др Лапчевић, Васа Пелагић, Сретен Поповић, др Милан Јовановић-Батут и други.

„Тежак“ је, дакле, спадао међу најзначајније публикације библиотеке, поготово што је био не само главно пропагандно средство Друштва него и регистратор, хроничар његова рада као и уопште свих мера на унапређењу привреде Србије. Библиотека Друштва данас више не постоји. Али у библиотеци Пољопривреднога факултета у Земуну сачували су се аутентични „Тежаци“ од првог годишта из 1869. с екслибрисом „Књижница Српског пољопривредног друштва“. И по садржини и по форми, раскошном повезу с богатом декоративном позлатом на светлоплавим платненим корицама он је драгоцен сведочанство једног времена и једног пожртвованог напора наших предака на привредном уздицању своје земље.

Поред „Тежака“ Друштво такође, већ на почетку свог рада, покреће колекцију „Популарне пољопривредне поуке“ за стручно просвећивање сељачких маса, односно њихово упућивање у напреднију и бољу агротехнику привредно најзначајнијих култура. Од 1882. године Друштво ће издавати свој „Пољопривредни календар“, који постаје веома омиљен међу сељаштвом. А 1899. године угледаће света и дуго планиран „Пољопривредни гласник“, лист с научним претензијама. (Види прилог I — издавачка делатност Друштва.)

Друштво ће током свога рада одштапати и више значајнијих, актуелнијих, односно обимнијих прилога „Тежака“ и већи део својих годишњих извештаја као и другу документацију свог рада. „Тежаку“ ће многи српски писци слати своја дела на приказ. Зато, а с обзиром и на изложено набавно правило библиотеке, рачунамо да је она садржавала, судећи према нашој „Библиографији српске пољопривредне књиге Србије и Војводине“ око 300 српских пољопривредних дела, објављених до краја 19. века.¹⁵

Међу овима, сем стручних приручника и уџбеника, чији су аутори били већином чланови Друштва, уредници и сарадници његових публикација (види прилог I) несумњиво да су се налазили објављени пољопривредни закони, извештаји српских пољопривредних школа и привредне статистике. Ово закључујемо по чињеници да су чланови Друштва учествовали при изради пољопривредних закона и у образовању пољопривредног школства Србије. За

Први број „Тежака“, органа Српског пољопривредног друштва

Le premier numéro de »Težak«, organe de la Société agronomique serbe

табеле привредних статистика и нека непољопривредна дела у саставу библиотеке постоје подаци у друштвеним извештајима, као и за прегледе радњи разних министарстава Србије, поклон Спасића.

Штампу, добијену разменом, сачињавала је највећим делом документација рада поменутих славенских друштава, руских, чешког и словеначког (види прилог II), као и српско-хрватска периодика.

Богати поклони библиотеци руских пољопривредних друштава и појединаца (Нил Попов*) наставак су културно-политичких руско-српских веза, успостављених још у 18. веку, које су довеле до руско-словенске периоде српске књижевности. Сада, век касније, те везе су се прошириле и на друштвено-привредну сарадњу као претходница политичке, односно војне помоћи,

коју ће убрзо, у рату против Турака 1876/77. Србији и Црној Гори пружити Русија, мада, на жалост без очекиваних резултата.

Преко Кметијске дружбе у Љубљани видимо да Друштво успоставља привредну сарадњу и размену публикација и са Словенцима. С Хрватима се отишло још даље. При избору редовних чланова, без обзира на даљину Загребача, не прави се разлика између Србијанаца, Срба Војвођана и Хрвата, него се за редовног члана бира и Петар Зоричић уредник „Господарског листа“ (1858—1866) и писац педагошких књига. Овај избор као и избор за почасне

* Нил Попов, руски историчар, писац познатог дела „Росија и Србија“ с великим интересом за Србе, показао је и овом приликом своје пријатељство према њима.

чланове дра Богосава Шулека, такође уредника истог листа (1867—1874)¹⁶ пореклом Словака, али по политичком убеђењу Илирца и Драгутина Ламбла, пореклом Чеха, управитеља пољопривредно-шумарске школе у Крижевцима, а касније Франа Кестерчанека, уредника „Шумарскога листа“, показују да идеје Штросмајерова југословенства и у привредној сарадњи зближују Србе и Хрвате а идеје словенства Србе и Хрвате с Чесима (пример су др Јан и Драгутин Ламбл) и Патриотско економско друштво у Прагу. Друштво ће, нарочито у каснијим годинама, размењивати с Хрватима читав низ публикација.

Дародавци библиотеке најчешће су агрономи, редовни или почасни чланови Друштва, али и други јавни радници, политичари и публицисте. Они Друштву поклањају обично своја, пољопривредна, привредна или политичка дела, али често и иностране пољопривредне књиге.

Куповина се углавном сводила на претплату часописа. У првој деценији рада Друштво држи десетину немачких и аустријских часописа највише општепољопривредног карактера. Претплаћено је, међутим, и на специјалне часописе из сточарства и ветерине, из повртарства, свиларства, пчеларства, виноградарства и шумарства с ловом. (Види Прилог III)

Од словенских друштава добија, изгледа, све до краја 19. века „Труди“ и „Рускоје селскоје хозајство“ до 1876. као и „Господарски лист“. Од Митрополита Михаила добија на поклон „Журнал љубитељеј садоводства“ (1864—1866).

Што се тиче пољопривредних дела на немачком језику, као што показује библиографија наше пољ. књиге у XIX веку, Бабо и Гете су били код нас популарни. Дела Хама, Хагедорна и Кодима још су сачувана у нашим библиотекама. Неке од ових двадесетак књига из прве деценије рада Друштва добијене су на поклон од аутора, нарочито почасних чланова словенског порекла као К. и Ј. Ламбла или од наших агронома чланова Друштва. (Види прилог IV и VI)

Библиотека је, вероватно, чувала и доста проспеката пољопривредних машина немачких и аустријских фабрика као и семенарских каталога с обзиром на главну делатност Друштва, истрајну акцију на

увођењу савремених пољопривредних машина и бољег семена у пољопривреду Србије. У Извештају Друштва за 1871. постоје и подаци о ценовницима 3 енглеске фабрике пољ. машина.

У другој деценији делатности Друштва за пољску привреду, тада Српског пољопривредног друштва, библиотека отвара читаоницу с радом пре и после подне.^{17/18} Читаоница је омогућивала свакодневан преглед и коришћење најновијих листова и часописа српских, хрватских и иностраних не само агрономима сарадницима „Тежак“, него и ширем кругу друштвених чланова.

Број часописа, иностраних (на немачком језику) и славенских, удвостручио се. Библиотека је претплаћена на 24 аустр.-немачка пољопривредна листа и часописа. Од старих су задржани само „Пчеларски лист“, „Аустријски пољопривредни недељни лист“, „Практични пољопривредник“, „Винова лоза“ и „Бечки пољопривредни лист“.

Претплата је проширена и на агрохемијски часопис, по један млекарски, воћарски и економски лист и на „Прашки пољопривредни недељни лист“ на немачкоме. Повећао се и број наших листова. Поред „Труди“ и „Господарског листа“ од хрватских листова библиотека прима у размену још „Господар“ Осижек, „Господарски поучник“ Задар, „Бановац“, „Хрватску пчелу“ и „Шумарски лист“ затим бугарски „Домакин“ и „Чешки пчелар“ и „Хосподарски ловни“.

Насупрот оваквом порасту часописа набављено је за библиотеку свега 5 немачких стручних дела, а њен фонд се увећао највећим делом поклонима посебно Живка Шокорца и Чедомиља Мијатовића. И у нашој неразвијеној средини, дакле, врло се брзо утврдио сав значај периодичне штампе и потиснуо књиге у позадину, јер се практично сва оригинална научна дела појављују први пут у периодици, како правилно запажа Есдејл.¹⁹

Као значајан документациони материјал у саставу библиотеке ваља истаћи Државописе Србије од II—XIII свеске-статистичке годишњаке, које Друштво добија на поклон од Министарства народне привреде. Исто су тако важан материјал извештаји пољо-

Повеља почасном члану Друштва Франу Кастерчанеку, уреднику „Шумарског листа“ у Загребу

Diplôme décerné au membre d'honneur de la Société Fran Kasterčanek, rédacteur en chef de «Šumarski list» de Zagreb

привредних школа, крижевачке, таборске и клостернајбуршке с обзиром на учешће чланова Друштва у образовању нашег

стручног школства. Извештаји о сузбијању филоксере у Француској и Немачкој, поклон Мин. нар. прив., показују у једнакој

мери колико се плански и студиозно прилазило у нашој земљи многим привредним проблемима у доба активности Друштва.

Читаоница се помиње још само у извештају 1890. па није извесно да ли је и даље радила за ширу јавност.

У овом раздобљу, поред првог агронома на челу Друштва, Чедомиља Поповића, и познатог политичара и привредника Косте Таушановића бирају се за председнике Атанасије Николић и Сретен Поповић. Атанасије Николић, један од пионира наше културе, вероватно је обогатио библиотеку не само својим делима из пољопривреде с посебно значајним најстаријим српским пољопривредним „Чича Срећковим листом“ (1847—1849) већ и из осталих области културе. Претпостављамо да је и Сретен Поповић поклонио библиотеци своје „Путовање по новој Србији“, објављено у то доба, које и данас представља значајну документацију свога времена с мноштвом података и о тадањој пољопривреди.

На жалост, у документацији Друштва, која се до данас сачувала, имамо сасвим мало појединачних података о саставу библиотеке, које наводимо у прилозима. Путем тих конкретних података, претпоставки изведених из начела, изборних правила чланства, практичне делатности Друштва и одредница културне епохе настојимо да што исцрпније, у оквиру датих могућности, зацртамо садржајни лик ове значајне библиотеке и отргнемо је забору.

Стручно литерарно стваралаштво почаснога чланства Друштва давало је несумњиво фонду библиотеке обележје напредности и савремености. Истовремено оно је и изразити показатељ политичких прилика земље. Зато ћемо навести имена почасних чланова из овог раздобља, најкарактеристичнија у томе смислу. То су: Јан Ухлих, упр. Више пољ. школе у Прерави (Моравска), др Карло Рамбусек, семенар у Зборову, Јудајх, управитељ Шумарске академије у Саксонској, Мил. Милићевић, Јов. Живановић, Фран Кастерчанек, Ев. Родицки, управ. пољ. школе у Кашау, др Емил Перелс, проф. у Бечу, др Карл Фрајтаг, проф. у Халеу, А. В. Бабо, упр. винарско-воћ. школе у Клостернајбургу, др Гвидо Крафт проф. у Бечу, В. Керешкењи из Пеште. Запажа се преовладавање Немаца у духу проаустријске политике краља Ми-

лана, али и даље продубљивање привредне сарадње са Словенима. Године 1893. опуномоћени су Светозар Гавриловић и Аца Живковић да среде библиотеку, расходују сва непотребна дела и предложи нова за набавку. Да ли су се под непотребним делима подразумевала застарела, разлистана или нестручна, о томе нема података. Из извештаја за 1894. годину сазнајемо да је библиотека опет сређена и да ће се попунити актуелним стручним књигама. Наводи се и тачан број књига, који се од 582 у 1897. години повећао на 611 дела на српском, руском, чешком, немачком и француском језику у 1899. години.

У размену Друштво прима 20 наших, односно словенских листова према ранијих шест и то „Хрватска пчела“, „Бановац“, „Домакин“, „Домаћи лист“, „Школски врт“, „Списаније на блгарското економическо дружество“, „Орало“, „Њива“ из Пеште, „Хосподарски лист“, „Хосподар“, „Селскохозајствениј журнал“, „Хугорјанин“, „Деревња“, „Земљорадничка задруга“, „Привредник“, „Српска пчела“, „Српски пчелар“, „Витез“, „Ловац“ и још 40 српских књижевних и политичких листова, а претплаћена је и даље на двадесетак немачких (види прилог). Библиотека прима и два француска листа: „Journal d'Agriculture pratique“ и „Revue de Viticulture“ и један италијански „Lavoura“ што је значајно као почетак привреднополитичке преоријентације Друштва и земље. Претплаћени листови на немачком остају углавном исти с приновом „Бактериологије“ и „Коњарства“.

Заслугом познатог социјалисте, веома активног члана и оснивача Пожешке подружнице Друштва Драгише Лапчевића, пред крај века, 1896. године, у Радобуђу се отвара земљорадничка читаоница. Читаоница је имала књижницу од 84 свеске између којих 37 пољопривредних дела. На послугу је добила 41 пољопривредну књигу и 9 дела из друштвених области. Сем тога Друштво јој је поклонило све календаре, којима је располагало, у пола цене уступило сва годишта „Тежака“ и од 1—3. свеске практичних поука и још неке књиге. Читаоница је имала и књигу за уписивање утисака а намена читаонице била је:

1. Да се стара о умноме образовању својих чланова,

2. Да ради на унапређењу пољопривреде,

3. Да посредује између Друштва и појешке подружнице у извршењу Друштвених задатака, растурању машина, семена, штампе и др.²⁰

Ова читаоница организована, вероватно, као читалишта која су, према Александру Поповићу, средином века оснивана, одиграла је значајну улогу у просвећивању српскога народа.²¹ Боље прилике сељаштва условиле су појаву читаонице и у селу.

Почетком 20. века, 1904. године, библиотека има 962 књиге. Референт за књижевне послове Милош Лукићевић предлаже поруџбину нових дела из виноградарства и комплетирање библиотеке новим издањима. Управа доноси одлуку и о сређивању библиотеке. Она је сада претплаћена само на 8 пољопривредних листова чији се називи у извештајима више не помињу. Вероватно су задржани исти листови, само су неки од ранијих отпали. У замену библиотека је почетком века добијала 59 листова од којих 15 страних, вероватно, словенских, а 44 политичка.

У то доба, на челу Друштва председници су искључиво агрономи сем дра Марка Лека, дугогодишњег заслужног члана Друштва. Вероватно се то одразило и на фонд библиотеке па је она добијала све потпунију стручну физиономију. Измена спољнополитичке ситуације такође се одразила како на рад Друштва, тако и на фонд библиотеке. Друштво сада за почасне чланове бира углавном Словене, нарочито Бугаре у вези с царинским савезом с Бугарском, затим Италијане, а знатно мање Немце.

Током прве деценије 20. века библиотека се сваке године обнавља с више десетина стручних дела на српском, немачком али све више и на француском језику, па 1905. године од 33 нове књиге 12 је српских, 1 хрватска, 5 немачких и 15 француских. И у претплати на периодичне публикације поред 10 немачких задржава се и 1 француски лист. У размени се такође наставља традиционална веза са словенском привредном штампом. Поред 3 српска стручна листа добијали су 2 бугарска, 2 хрватска и 2 чешка.

Године 1912. Министарство народне привреде ставља Друштву на располагање 1.640 својих књига, а 1913. још стотину на француском и руском. Тако је библиотека Друштва уочи свога полувековног делања имала 2.500 стручних дела на српскохрватском, немачком, руском, француском, бугарском, чешком и енглеском језику.

Пошто је Друштво последњих деценија увело обичај откупљивања извесног броја дела домаћих писаца и њиховог растурања по народу, вероватно је од свакога таквог дела сачувало по један примерак за библиотеку. Тако је она и даље садржавала сва дела наших писаца. У духу начела пријатељске сарадње са иностраним пољопривредним друштвима и угледним агрономима као леп пример такве сарадње треба истаћи дра Вјекослава Керешкеџија, почасног члана Друштва, који свој приручник „Шљива“ посвећује српскоме народу. (Види Прилог I)

Први светски рат, аустријска окупација и ослобођење прекинули су континуитет рада Српског пољопривредног друштва и његове библиотеке. У Југославији Друштво улази у ново раздобље рада под знатно измењеним привредно-политичким приликама, па бисмо овим завршили историју његове библиотеке. Ова историја видно показује у којој је мери култура нераздвојни пратилац свих друштвених делатности и рељефно огледало напора и настојања родољуба на унапређењу своје земље. Као што се види, културни споменици као хроничари свога времена не свде се само на регистраторе уског делокруга једне делатности већ бележе одраз те делатности и у знатно ширим оквирима. А њихова је највиша вредност што су сведочанство оних неухватљивих напора на постепеном унапређењу, који би услед даљег напретка и рушилачких ратних разарања остали без трага у свести каснијих нараштаја. Овако, макар и у оскудно сачуваним одломцима, они попут мозаичких каменчића доприносе уобличавању целовите историје националне културе.*

* Рад се највећим делом заснива на подацима из докторске дисертације „Улога Српског пољопривредног друштва и „Тежака“ у развојку пољопривреде Србије до првог светског рата“, одбрањене 24. XI 1965. на Пољопривредном факултету у Земуну.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Јовановић, Ј.: *Статистички преглед нашег привредног и друштвеног стања*, Београд 1883.
2. *Државопис Србије. Попис обрађевина у Србији у години 1867.* Св. V. Предговор. стр. 1—3. Београд 1871.
3. Маслеша, В.: *Светозар Марковић*. Београд 1945.
4. Паријез, Р.: *Методe првобитне акумулације у Србији* — Зборник Пољопривредног факултета у Сарајеву, 1945, X, 12.
5. Спасић, М.: *Кратак преглед на наше земљорадне односе. Привреда ранијих дана* — Пољопривредни гласник, 1899, 1, стр. 1—7.
6. Спасић, М.: *Аутобиографија* — Историјски архив Србије. Српско пољопривредно друштво. Инв. бр. 2052а.
7. Цитирана Аутобиографија.
8. Плеханов, Г. В.: *К питању о улози личности у историји*, Београд, 1959.
9. Подолски, М.: *Милован Спасић и његов рад у народној библиотеци*, Београд 1931.
10. Кауцки, К.: *Аграрно питање*, Београд 1953.
11. *Устав Друштва за пољску привреду*. Државни архив Србије. Друштво за пољску привреду Еф-IX 1879. бр. 65/0 1869.
12. Друштво за пољску привреду: *Извештај о радњи за годину 1871*, Београд, 1872.
13. Цитирани Извештај за годину 1871.
14. Цитирани Извештај за годину 1871.
15. Срдановић-Бараћ, О.: *Библиографија српске пољопривредне књиге Србије и Војводине у XIX веку*, Београд 1965.
16. Лакатош, Ј.: *Хрватска штампа*. Десети новинарски конгрес словенски, Београд 1911, стр. 149—225.
17. *Пољопривредна читаоница и збирка*, Тежак, 1882, 4, стр. 224.
18. Записник Српског пољопривредног друштва, Тежак, 1882, 1, стр. 62.
19. Esdaile, A.: *A student's manual of bibliography* — London 1954.
20. Записник Српског пољ. друштва — Тежак 1896, 16, стр. 167.
21. Поповић, А.: *Приручник из историје библиотеке*, Београд, 1964.

Прилози

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ СРПСКОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА

I

1. „Тежак“, покренут 1869. Уредници до првог светског рата: Милан Миловук, др Ђорђе Радић, др Милован Спасић, Живко Шокорац, Коста Тавшановић, Петар Тодоровић, Вучко Богдановић, Светозар Гавриловић, Милутин Савић, Алекса Поповић, Душан Спасић, Марко Миљковић, Благоје Тодоровић, Александар Секулић, Драгутин Јовановић, Милош Лукићевић, др Урош Стајић.

2. Годишњи извештаји Друштва, објављени као самосталне публикације за 1872, 1874, до 1880, 1884, 1892, 1895, 1897.

3. Српско пољопривредно друштво: *Правила* — Београд 1869.

Правила и пословник — Београд 1893.

Правила 1887, с допунама 1888. и 1893 — Београд 1893.

4. „Пољопривредни календар“,* покренут 1882. Уредници до првог светског рата: Благоје Тодоровић, Светозар Гавриловић, Јаков Марковић, Милан Живковић, Алекса Поповић, Вучко Богдановић, Павле Тодоровић-Ђаковчић, Алекса Секулић, Душан Спасић, Милан Грковић, др Велимир Стојковић, Александар Миљковић, др Милан Влајинац.

5. „Пољопривредни гласник“, покренут 1899, повременог излагања. Уредник Александар Секулић.

6. Популарне пољопривредне поуке, од 1890. године с измењеним називом нове колекције Практичне пољопривредне поуке:

Радић, др Ђорђе: *Све о пшеници* — Београд 1871.

Стојковић, Алекса: *О производству и употреби шуме* — Београд 1872.

Радић, др Ђорђе: *Све о кукурузу* — Београд 1872.

Ђелмаш, Љубомир: *Наука о сточарству* — Београд 1872.

Радић, др Ђорђе: *Кромпир* — Београд 1882.

Спасић, Душан: *Употреба прашача и ортача при гајењу кукуруза* — Београд 1890.

Спасић, Душан: *Гајење биљака за исхрану стоке* — Београд 1892.

Тодоровић, Благоје: *О берби грожда и прављењу вина* — Београд 1893.

Тодоровић, Павле — Тодоровић, Пера: *О одгајивању стоке* — Београд 1899.

* Од 1883—1887. излазио под насловом „Календар српских пољопривредника“.

Радић, др Ђорђе: О производњи раного поврћа у топлим, млаким и хладним лејама — Београд 1901.

Савић, Милутин: О подизању винограда америчком лозом — Београд 1901.

Тодоровић, Благоје: Гајење ниских воћака — Београд 1901.

Лукићевић, Милош: Пасуљ (грах), сочиво и грашак — Београд 1902.

Керешкењи др Вјекослав: Домаћа шљива и њено гајење — Београд 1902.

Радић, др Ђорђе: О гајењу пиварског јечма — Београд 1904.

Радић, др Ђорђе: О гајењу живине — Београд 1905.

Тодоровић, Петар — Тодоровић, Павле: Гајење стоке — Београд 1905.

Јовановић, Милан: О подизању и гајењу шума — Београд 1905.

Ранојевић, Никола: О болестима и штеточинама гајених биљака — Београд 1906.

Васић, Миливоје: Подизање четинара — Београд 1907.

Радић, др Ђорђе: Ђубре и ђубрење — Београд 1907.

Ранојевић, Никола: О криптогамним болестима жита — Београд 1912.

Примедба: Приказали смо овде најзначајнија издања Друштва као базу домаће стручне пољопривредне штампе библиотеке, с минимумом библиографских података због уштеде у простору. Из истог разлога изоставили смо брошуре, прештампање из „Тежака“, извештаје с изложби Друштва и друге документационе списе Друштва, чији се називи могу наћи у поменутој нашој „Библиографији српске пољопривредне књиге Србије и Војводине у XIX веку.“

II

СПИСАК ДЕЛА КОЈА СУ СРПСКОМ ПОЉОПРИВРЕДНОМ ДРУШТВУ ПОКЛОНИЛА РУСКА ДРУШТВА 1870—1876. ГОДИНЕ

1. Отчет Комитета шелководства Московского общества сельского хозяйства за 1872—1873 гг. М., 1873—1874, 2т.

2. Годичное собрание Московского общества сельского хозяйства 22 марта 1870 г. М., 1870, 151с.

3. Наставление о воспитании японского дубового шелкопряда.

4. Экстраординарное заседание общества сельского хозяйства.

5. Турчинович О. История сельского хозяйства в России, от времен исторических до 1850 г. Санкт-Петербург, 1954. 168с.

6. Люкас Э. Огородничество. Руководство к разведению овощей в огороде и в поле. Пер. с 2-го немецкого издания Я. И. Калиновского. М., 1861. 380с.

7. Ковалевский И. Я. О желтой медунке, или желтом буркуне. (*Medicago falacata*) как

средство против укушения бешеными животными (водобоязни). М., 1869. 15с.

8. Федченко Г. П. О самосадочной соли из соляных озер Каспийского и Азовского бассейнов. М., 1870. 105с.

9. Отчет о деятельности Московского общества сельского хозяйства и его учреждений за 1872 г. М., 1873. 145с.

10. Отчет о деятельности Московского общества сельского хозяйства и его учреждений за 1874 г. М., 1876.

11. Русское сельское хозяйство. Журнал Императорского Московского общества сельского хозяйства. Выходил с 1869—1876. Москва.

12. Ходнев А. И. История Императорского Вольного экономического общества, с 1765 до 1865. Составленная по поручению общества секретарем его А. И. Ходневым. Санкт-Петербург, 1865. 667с.

Веза с Бугарима

Сведеније по икономическо састојаније на Булгарија — добивено 1884.

III

ПОПИС АУСТРИЈСКИХ, НЕМАЧКИХ, ЧЕШКИХ И МАЂАРСКИХ ЛИСТОВА НА НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ НА КОЈЕ ЈЕ БИЛО ПРЕТПЛАЋЕНО ДРУШТВО ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ ОД 1869—1900. ГОДИНЕ

»Allgemeine Seidenbau-Zeitung« pokr. u Pragu 1864 »Allgemeine Weinzeitung« (1894/1895)* »Biedermannscentralblatt für Agrikulturchemie und rationellen landwirtschaftlichen Betrieb«, »Centralblatt für das gesamte Forstleben«, pokr. Wien 1875, »Centralblatt für Bakteriologie«, »Deutsche illustrierte Bienenzeitung«, Deutsche landwirtschaftliche Presse«, »Deutsche landwirtschaftliche Zeitung«, »Frick's Rundschau«, »Fühlings Landwirtschaftliche Zeitung«, »Gartenfreund«, »Illustrierte Gartenzeitung« (1874/1876)*, pokr. u Stuttgartu »Illustrierte landwirtschaftliche Zeitung, pokr. u Leipzig« (1873/75) »Illustrierte Monatshefte«, »Illustrierte Weingartenzeitung«, »Landwirtschaftliche Jahrbücher«, Nathusius und Thiacks Berlin (1872/1919)*, »Landwirtschaftliches Wochenblatt«, »Die Milchzeitung«, »Mitteilungen der Sektion für Obstbau in Geisenheim«, »Monatsschrift für das Forst und Jagdwesen«, »Obstgarten«, »Der Oekonom« pokr. Wien 1878, »Österreichischer Forst und Jagdzeitung«, »Österreichischer landwirtschaftlicher Wochenblatt, pokr. Wien 1875«, »Ostungarische Bienenzeitung«, »Pferdezucht«, »Prager Land und Forstwirtschaftlicher Wochenblatt« pokr. Prag 1875, »Der praktische Landwirt« pokr. Wien 1864/1885)*, »Tiroler landwirtschaftliche Zeitung«, »Ungarische Bienenzeitung«, »Ungarische Weinbau« Budapest, »Verein Freundorferblätter«,

»Der Weinbau« pokr. Klosterneuburg 1885, »Weinlaube« redakt. Babo, Wien (1872/99) pokr. 1869, »Wiener allgemeine Zeitung«, pokr. Wien 1830, »Wiener illustrierte Garten-Zeitung« pokr. Wien 1879/1892, 97/98)*, »Wiener landwirtschaftliche Zeitung (1905—12)« »Wochenschrift für Tierheilkunde und Viehzucht.¹⁾

Патриотско пољопривредно друштво у Прагу

(Библиографија документације, упућене Друштву за пољску привреду године 1870)

1. Stenographisches Protokoll der II Session der K. K. part. ökon. Gesellschaft für das Königreich Böhmen.

2. Übersichtlicher Bericht der K. K. patr. ökon. Gesellschaft in Prag.

3. Prehledi zprava v Praze.

4. Stenograficke zapisky III zasedani c. kr. patrioticke hospodarske spolecnosti v Praze.

Крањско кметијска дружба в Љубљани

(Библиографија документације, упућене Друштву за пољску привреду 1870. и 1871. године)

1. Občni zbor c. k. kranjske kmetijske družbe v Ljubljani 24. oktobra 1867. v Ljubljani. Natisnil J. Blaznik. Založila Kranjska kmetijska družba. 1868. (Naslov na ovitku) Stoletnica ces. kralj. kranjske kmetijske družbe 24. oktobra 1867. 1869—1871.)

2. (Bleiweis Janez) Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c. k. kmetijske družbe na Kranjskem od pričetka njeneg v 1767. do konca leta 1867. V Ljubljani. Založila c. k. kmetijska družba na Kranjskem (Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani 1867).

3. Poduk. kako najboljo živo mejo zasaditi. S podobno razjasnila po J. Schenkovem in Faberjevem spisu na svitlo dala c. k. kmetijska družba kranjska. V Ljubljani 1868. Natisnil J. Blaznik Založila c. k. kmetijska družba kranjska.

4. Naznanila. Na svetlo dala c. kr. kmetijska družba na Kranjskem. V Ljubljani 1896—1892. (Društvu za poljsku privredu poslata godišta 1869—1871).

* Захваљујем Народној ин универзитетној књијници у Љубљани на употпуни библиографских података за списе Кметијске дружбе.

¹⁾ У недостатку потпунијих библиографских података навели смо наслове листова и, где је било могуће, место и годину покретања на основу истраживања каталога Универзитетске аустријске националне библиотеке и библиотеке Пољ. факултета. Називи означени звездicom односе се на часописе Срп. пољ. друштва са његовом сигнатуром сачуване у Библиотеци Пољ. факултета у Земуну. Већина назива јасно означаје стручни садржај листа и довољан је да одреди смернице и интереса и делатности Друштва, односно структуру његове Библиотеке.

IV

СПИСАК КЊИГА ОБЈАВЉЕНИХ НА НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ У САСТАВУ ВИБЛИОТЕКЕ СРПСКОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА 1871—1900.

1. Albert, Joseph: Lehrbuch der Waldrechtberechnung (без података о години и месту издања). Поклон Ж. Шокорца 1884.

2. Album der für den Weinbau Deutschlands und Österreichs wichtigsten Traubensorten (нема податка о месту и години издања), купљено 1875.

3. Amerling, Karel (Slavomil): Gesammelte Aufsätze aus dem Gebiete der Naturökonomie und Physiokratie — Prag 1868 (купљено 1875).

4. Babo, August, Wilhelm: Belehrung über die Landwirtschaft — Wien 1866 (према каталогу Аустријске националне библиотеке. Међутим према „Тежаку“ стоји: »Natur und Landbau« и »Ackerbauchemie« али нисмо могли да пронађемо по библиотекама ова дела под Бабовим именом).

5. Bayerischer landwirtschaftlicher Gesetz (у „Тежаку“ наведено под „Баварски земљоделски законик без других ознака. Купљено 1870).

6. Bischoff, A.: Der Küchengarten (без података о месту и години издања. Поклон М. Миловука 1874).

7. Flinck: Die Gemüsegärtnerin (без других података. Поклон М. Миловука 1874).

8. Freytag, dr Gustav Die Pferderacen der südostlichen Europe. (Без других података. Поклон Чеде Мијатовића 1883.)

9. Goethe, Hermann: Die wichtigsten amerikanischen Reben, welche der Filoxera widerstehen. Unter Berücksichtigung ihrer Verwendbarkeit in Deutschland und Österreich-Ungarn-Graz 1884.

10. Hagedorn: Ackerbau und Viehzucht -- Leipzig 1873.

11. Hamm, Wilhelm: Land und Hauswirtschaft. Bilderatlas — Leipzig 1875.

12. Hoffmann, Emanuel: Obstzucht (без других података).

13. Hubeck: Die wichtigsten Lehren der Landwirtschaft (Без других података. Поклон М. Миловука 1874).

14. Johson: Wie die Feldfrüchte sich ernähren (без других података).

15. Kamers, A.: Landwirtschaftlicher Kalender per 1871.

16. Kodym, Filip Stanislaw: Landwirtschaftlicher Lesebuch. Hospodarska čitanka. Uvod do hospodarstvy — Praha 1869 (Поклон М. Миловука).

17. Krafft, dr Gvido: »Ackerbau«, »Betriebslehre«, »Illustriertes landwirtschaftliches Lexicon«, »Tierzuchtlehre« (без других података. Није извесно да ли наведена дела припадају овом аутору).

18. Lambl dr Johann: Wie und wann die Depcorationstheorie aufgetaucht ist — Prag 1876. Über den Ankauf von 25 original Sprungtiere aus dem Schweiz für die ärarischen Sprungstationen (без других података, није извесно да ли ово дело припада Ј. Ламблу).

19. Lukas. Ed.: Gartenbau für Bürger und Landmann (Без других података. Поклон писца 1876).

20. Moor: Der Weinbau (Без других података).

21. Pressler, Maximilian Robert: Cubierungstafel und metrische Masse. Anleitung zur Aufnahme der Bäume und Bestände nach Masse und Zuwachs. (Без других података. Набављено 1874. Од истог писца каснија издања о истој теми објављена у Бечу 1893. и 1924).

22. Programm der k. k. önologischen und pomologischen Lehranstalt in Klosterneuburg — Wien 1874.

23. Rodicky, E.: Studien über das Schwein-Biographie der Kartoffel (поклон писца 1880. без других података).

24. Settegast: Tierracenalbum (Без других података. Набављено 1874).

25. Schulz: Die theoretisch-praktische Ackerschule (Без других података. Поклон М. Миловука 1874).

26. Semmler, F.: Obstverwertung und Obstbau (Без других података).

27. Trientl, Adolf: Die Verbesserung der Alpen-Wirtschaft — Wien 1870.

28. Wiener Baedeker. Wanderungen durch Wien und Umgebung. (Без других података. Поклон Књижаре Bucher und Weis 1872.)

29. Wilhelm, Gustaw: Die Hebung der Alpenwirtschaft. (Без других података. Поклон Ж. Шокорца 1884.)*

V

КЊИГЕ ХРВАТСКИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПИСАЦА У САСТАВУ БИБЛИОТЕКЕ СРПСКОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА

1. Biankini, Petar, L.: O uporabi dropa i drugih vinskih zaostataka — Zadar 1883.

2. Vihodil, Gustav, August: Domaća perad ili kratak nauk o peradarstvu — Zagreb 1884.

3. Izvješće o kraljevskom gospodarskom i šumarskom učilištu i ratarnici u Križevcu za školsku godinu 1883/84 — Zagreb 1884.

4. Kesterčanek, Fran: Dendrometrija — Zagreb 1880.

Kratka povijest šuma i šumarskog gospodarstva u Hrvatskoj — Zagreb 1882.

* У документацији Српског пољопривредног друштва књиге су наведене скоро искључиво само под презименом аутора и често с непотпуним насловом без икаквих других података, а негде само с именом писца и годином поклона без наслова. Пошто је библиотека Српског пољопривредног друштва растурена, настојали смо, колико је било могуће да дела идентифицирамо и попунимо према каталозима Библиотеке Пољопривреднога факултета у Земуну, Универзитетске библиотеке у Београду и Аустријске националне библиотеке у Бечу

Osnov nauke o računanju vrijednosti šume — Zagreb 1882.

5. Lambl, Dragutin (Karlo): Ergebnisse landwirtschaftlicher Reisen in Ungarn, Siebenbürgen, Kroatien und Slawonien, insbesondere hinsichtlich der Fortschritte in Weinbau — Agram 1895.

Der Weinbau in Kroatien, Slavonien und in der Militärgrenze — Agram 1873.

Pravokutna riječ Francezka. (Вероватно одштампано из „Господарскога листа, где је излазило у наставцима 1867. (Све су ове књиге поклоњене Друштву.)

6. Šulek, dr Bogosav: Hrvatsko-njemačko-italijanski riječnik znanstvenog nazivlja. Sv. I i II — Zagreb 1876.

Korist i gajenje šumah, osobito u trojedinjnoj kraljevini — Zagreb 1966 (Све три књиге поклонио писац Друштву).

7. Zoričić, Petar: Pouka namenjena ručkim našim seljakom — Zagreb 1869. (Поклон писца Друштву.)

VI

КЊИГЕ НЕПОЉОПРИВРЕДНОГ САДРЖАЈА СРПСКИХ ПИСАЦА У САСТАВУ БИБЛИОТЕКЕ СРПСКОГ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА

Државопис Србије. Св. II—XIII — поклон Министарства народне привреде 1888. године. Св. III објављена 1869, св. IV, објављена 1870. и св. V објављена 1871. односе се на пољопривреду.

Јовановић, Коста: Речник свију вароши, варошица, села и засела Србије — Београд 1872.

Књићанин Андрија: Начело чисте хемије — Београд 1872.

Матић Гаја: Слике из природе — Београд 1875.

У шуми и у пољу — Београд 1879 (Поклон Друштву).

Милићевић, Милан Ђ.: Живот Срба сељака — Београд 1867.

Мишковић, др Јован: Опис рудничкога краја — Београд 1872.

Николић, Атанасије: Буквице среће и блаженства, св. I—III, Београд 1870 (поклон Друштву).

Никшић, Никола: Географијско-статистични речник Кнежевине Србије — Нови Сад 1870.

Обрадовић, Стојан: Живот и радња заслужних Срба у устанцима против насиља турског у 1804—1815, Београд 1873.

Панчић, др Јосиф: Јестаственица у основној школи — Београд 1877. (Поклон Друштву).

Рошар, В.: Систем народне привреде — Београд 1872.

Србадија. Алманах Српског академског литерарног друштва — Нови Сад 1885. (Вероватно добијен разменом.)

LA BIBLIOTHÈQUE DE LA SOCIÉTÉ AGRICOLE SERBE À BELGRADE

Historique de la plus ancienne bibliothèque
agricole de Serbie au XIXe siècle

dr. Olga Srdanović-Barać

La société pour l'Economie Rurale, et depuis 1881 la Société Agricole Serbe, fondée en 1869, a joué un rôle important dans le développement économique en Serbie. Au moment de la fondation de la Société, la Serbie était un pays agraire arriéré avec 90% de paysans. L'activité économique principale était l'élevage extensif de bétail et parmi les cultures dominait le maïs. Depuis l'insurrection la population a décuplé et les revenus sont restés les mêmes, c'est à dire bas et ils n'augmentaient qu'avec l'extension des terres arables à la suite du défrichement des forêts, ce qui avait pour conséquence des inondations et des torrents.

Grâce aux efforts de dr. Milovan Spasić, Directeur du service économique du Ministère de l'Agriculture Nationale, en 1869 est fondée la Société Agricole, qui en tant qu'avant-garde des institutions et interventions de l'Etat dans l'agriculture, durant des décades entières aura une influence décisive sur le développement de l'agriculture en Serbie. La Société pour l'Economie Agricole en Serbie, c'est à dire ses membres, d'éminents économistes, hommes politiques et personnalités culturelles, prendront par à l'élaboration des lois sur l'agriculture à l'organisation de premières expositions, à l'introduction de premières machines agricoles, de meilleurs semences, d'un choix plus large des plantes cultivées, ainsi qu'à une meilleure propogande de l'agriculture par la voie de l'édition. La société participera, en général, à toutes les actions importantes pour l'agriculture, et nombreuses sont celles qu'elle dirigera.

Un des moyens de base de travail de propagande technique de la Société pour l'agriculture a été la bibliothèque aussi. D'après la documentation de la Société, fondée en 1871 vraisemblablement aux débuts de la Société, la bibliothèque avait plusieurs catégories de matériel. Les plus importants dans la bibliothèque étaient sans aucun doute, les archives de la Société, les registres des membres, des procès-verbaux des séances, des rapports de l'Assemblée et des congrès, des manuscrits des publications. Le fond de base de la bibliothèque consistait dans les éditions de la Société même et entre autres surtout ses

organes »Težak« (Agriculteur) journal hautement spécialisé, édité sans arrêt presque jusqu'à nos jours, très important non seulement pour l'activité de la Société mais aussi pour l'historique du développement agricole en Serbie. Outre »Težak«, le »Calendrier agricole«, le »Messager agricole«, la Société a édité plusieurs autres écrits scientifiques et documentaires. Mais elle recevait aussi de ses membres d'honneur, Serbes et Serbes de Voïvodine, en cadeau ou pour la présentation dans les revues leurs oeuvres scientifiques. On peut donc supposer que la bibliothèque de la Société possédait la majorité d'oeuvres du domaine de l'agriculture de la Serbie et de la Voïvodine, éditées jusqu'à la première guerre mondiale.

La Société coopérait étroitement avec les sociétés analogues de la Croatie, Slovénie, Russie, Tchechoslovaquie, Bulgarie. La Société possédait aussi la documentation scientifique des membres d'honneur des sociétés Yougoslaves et Slaves envoyées comme cadeaux. Ainsi la composition de cette bibliothèque est d'une importance considérable en tant que témoignage de la coopération étroite sur le plan économiques des peuples Yougoslaves et Slaves à l'époque des préparatifs de la lutte révolutionnaire. La Société achetait des oeuvres du contenu économique ou politique. La Société était abonnée à une douzaine de publications allemandes du domaine de l'agriculture, et en échange elle recevait la presse agricole des peuples Saves ainsi que de nombreux journaux serbes.

La bibliothèque avait une salle de lecture, et parallèlement au développement de l'agriculture, elle renouvelait son fonds par de nouvelles oeuvres, et avant la première guerre mondiale, elle avait environ 2.500 livres, en langues slaves, en allemand, français et anglais. A présent la bibliothèque est dispersée, mais l'activité multiple de la Société, malgré la spécification fragmentaire de son inventaire, basée sur des données conservées citées dans l'annexe, permet d'avoir une idée approximative de cette bibliothèque comme base du travail des plus importantes organisations agricoles du XIXe siècle.